

Thomas LINDNER | IZ RAZISKAV NA PODROČJU LATINSKIH ZLOŽENK¹

Izuleček

Članek se ukvarja z zgodovino latinskih imenskih zložen. Z orisom njihovega razvoja od predzgodovinske dobe do pozne antike se zavrača stari predsodek o njihovi šibki produktivnosti. V sklepnem poglavju se obravnavajo leksikološka vprašanja.

Abstract

In this article, I am dealing with the history of Latin nominal compounds. In delineating their development from the prehistoric period to late antiquity, I want to disprove the ancient prejudice regarding their poor productivity. In a concluding chapter, lexicographical problems are discussed.

1. Predhodne opombe

Za izhodišče pričujoče raziskave latinskih zložen naj služijo podatki o malostevilnosti latinskih zložen v primerjavi z grškimi, staroindijskimi ali germanskimi, kot jih enoglasno navajajo priročniki.² Ta malodane aksiomatski nauk drži, če imamo pred očmi določen izsek iz latinske jezikovne zgodovine, mogoče literarno prozo v dobi *aurea latinitas* ali podedovani delež besedišča. Če pa opazujemo celotno latiniteto, je treba to trditev relativirati: obstaja izredno veliko zložen, zlasti v območju pesniškega jezika in neologizmov v strokovnem jeziku, tako da bi lahko zastopali malodane nasprotno stališče, da je latinščina jezik, ki ima rad zloženke.

Spričo tega ni moč dopustiti zgolj kvalitativno-statističnega pregleda; izkaže se, da je neizogibno celotno množico interpretirati na novo po naslednjih parametrih:

¹ Pričujoči prispevek temelji na predavanju, ki sem ga imel 12.5.2003 na Oddelku za klasično filologijo Univerze Ljubljana. Zahvaljujem se prof. dr. Matjažu Babiču za povabilo. – Ker sem se z latinskimi imenskimi zloženkami ukvarjal tudi v leksikografsko in monografsko, naj na že tem mestu tiste, ki bi se radi s to snovjo ukvarjali bolj poglobljeno, opozorim na svoji dve knjižni deli (Lindner 1996, 2002).

² Že pri Lißnerju (1855:4) beremo: „Die real-nüchterne Anschauungsweise des Römervolkes fand dagegen ihr getreues Abbild in der Sprache wieder. Die Composita sind in ihr der Zahl nach sehr gering und äußerst einförmig gebildet“. Prim. tudi Bader 1962:8s, Leumann 1959:150s, 1977:384s, Fruyt 2002:259ss. Izčrpna razprava in bibliografski napotki o tej problematiki so v Lindner 2002:161.

a) literarna doba (kdaj je bila bolj naklonjena zloženkam?) in

b) slogovna vrednost tega besednega razreda (v katerih književnih zvrsteh nastopajo zloženke?)

Nujno je torej izrisati celotno podobo v vodoravnem (t. j. diahronem) in navpičnem (namreč diastratičnem) pogledu. to je bilo možno šele, ko je bilo gradivo filološko popolnoma obdelano (Lindner 1996; prim. točko 3 tega izvajanja).

1. 1. Rimska pričevanja

K že omenjenemu predsodku o revnosti z zloženkami so prispevali tudi Rimljani sami. Obstaja veliko izjav literatov in slovničarjev, ki metajezikovno reflektirajo očitno omejeno tvorbeno zmožnost in jo celo obžalujejo.

- Liv. 27, 11, 5: *quos »androgynos« vulgus, ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba Graeco sermone appellat* »(bitja,) ki jih ljudstvo imenuje *androgyni*, kakor še marsikaj drugega v grščini - ta je prikladnejša za podvajanje besed kakor latinščina«.
- Gell. *Noct. Att.* 11, 16, 1–9 (ko išče ustreznico za gr. πολυπραγμοσύνη »zvedavost, vtikanje v tuje zadeve«): *adiecimus saepe animum ad vocabula rerum non paucissima, quae neque singulis verbis, ut a Graecis, neque, si maxime pluribus eas res verbis dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latina oratione possunt quam Graeci ea dicunt privis vocibus [...]* (9) *infacundia* [scil. mea], *qui ne plurimis quidem verbis potuerim non obscurissime dicere, quod a Graecis perfectissime verbo uno et planissime dicitur* »Pogosto sem se ukvarjal z nikakor ne maloštevilnimi pojmi, ki se jih v latinščini niti z eno besedo, kakor je v grščini, niti če te pojme podamo s karseda veliko besedami, ne da izraziti tako jasno in primerno, kakor Grki to povedo s posebno besedo [...] zaradi (sc. moje) premajhne spretnosti v izražanju, saj lahko celo z množico besed zgolj nejasno povem, kar se pri Grki popolnoma natančno in jasno pove z eno besedo.«
- Kvint. 1, 5, 70: *sed res tota magis Graecis decet, nobis minus succedit, nec id fieri natura puto, sed alienis favemus; ideoque cum κρυταύχενα mirati simus, incurvicervicum vix a risu defendimus* »A to vse skupaj lepše pristaja Grkom, mi smo v tem manj spretni. Mislim, da to ni v naravi našega jezika in da smo pač naklonjeni tujemu. Zato po eni strani občudujemo besedo κρυταύχην, a se ob besedi *incurvicervicus* komaj ubranimo smeha.«

Kako je lahko prišlo do tega? Že drugod sem poizkusil (Lindner 2002:161ff) zbrati vsa ustrezna mesta v kronološkem zaporedju in jih razložiti. Pri tem se je izkazalo, da je moč sporočilo o produktivnosti, ki zveni

v skrupuloznih premislekih govorcev latinščine tako absolutno, če vseka kor relativirati, če za nanašalni sistem ne vzamemo normiranega klasičnega jezika, ampak celoten latinski diasistem in če za nazaj izčrpno opišemo zgodovino besed.³

2. Zgodovina latinskega imenskega zlaganja

2. 1.

Podedovano besedišče in predknjiževna doba. Iz dediščine skupne indoevropske dobe se v latinščino ni ohranilo ravno veliko; pri večini podedovanih besed tudi zaradi glasovnih sprememb sinhroni govorec latinščine ni imel več pregleda nad besedotovorno zgradbo.

comes 'spremljevalec' < **com-i-t*- 'ki gre zraven', enako *pedes* 'pešak' < **ped-i-t*- 'pešec'

ferox 'divji', pravzaprav 'ki divje gleda' (*ferus* + **ok*^w-; prim. *atrox* 'črnogled')

locuples 'bogat, premožen' < **stloko+plē-t*- 'ki je bogat z zemljo'

pelluviae/-luvium 'umivanje nog' (Paul. Fest.), *malluviae/-luvium* 'posoda (ali 'voda') za umivanje nog' (Paul. Fest.; oboje podedovano); prim. v srednjeveški latinščini reetimologizirano *pedilavium* in v pozni latinščini transparentno *capitulavium* 'umivanje glave'

sacerdos 'svečenik (pri žrtvovanju)' (**sakro+d^hē-t*- 'qui sacra facit'; pace Strunk 1994:222ff)

sinciput 'prekajena svinjska glava' (verjetno **swīno+caput*, prim. Lindner 2002:221)

tripudium 'ples v orožju (kult.); dobesedno 'trojni korak' (**tri-pod-jo*-, k **ped*-).

Toda že v predzgodovinski dobi so obstajali tudi posamezni transparentni tipi, npr.

agricola 'poljedelec, kmet', 'qui agrum colit'

aedifico 'gradim', dobesedno 'aedes facere'

³ V tem poglavju ne bo podrobno obravnavana semantično-tipološka klasifikacija latinskih zloženek: imensko sestavljanje : glagolsko sestavljanju (Präverbation); »prave« zloženke/Juxtaposita (*agricola/agricultura*, *cultura agrī*); semantični tipi: kopulativne zloženke (*duo-decim*, *su-ove-taur-ilia*), determinativne zloženke (*hos-pes*, *viti-sator*), posesivne zloženke (*un-oculus*, *incurvi-cervicus*), glagolske rekcijske zloženke (*parti-ceps*, *iu-dex* :: *iuri-dicus*), predložne rekcijske zloženke/zloženke/hipostaziranje (*denuo*, *peregre*; *peregrinus*), iterativne (*quis-quis*). O tem prim. v diahronem pogledu Brugmann 1906:56ff, Leumann 1977:385ff; v sinhronem pogledu Nadjo 1989:664ff, Oniga 1988 *passim*, kot tudi 2002:340ss.

bidens, slat. *dvidens* 'dvozob', različni posebni pomeni: samost. (a) *mask.* motika z dvema rogljema, (b) *fem.* dvozoba žrtevna žival' (prim. stind. *dvi-dant-* 'dvozob')

suovetaurilia n. Pl. (scil. *sacra*) 'žrtvovanje, pri katerem se zakolje svinja, ovca in bik' (od *Lex XII tab.*, Cato; izpeljanka Dvandva iz *sus+ovis+taurus*)

triduum 'obdobje treh dni': kompleksivni tip **tri-diu-ó-m* (prim. stind. *tridivám* 'isto')

Kakor izrazito kažejo najstarejša izvirno latinska besedila - napisi, molitveni vrivki pri Katonu Starejšem kot tudi Katonova proza sama -, se je bilo zlaganje v zgodnji latinščini zares precej umaknilo v ozadje (če ga kaj vendarle bilo, so bili to samo stari tipi, a skoraj nobenih novih tvorb).

Zakaj? Poskus ugotoviti dejanske vzroke, bo nujno ostal na področju spekulativnega in se bo izkazal za *argumentum e silentio*. Kljub temu se da tukaj navesti dva možna in sprejemljiva vzroka:

a) odsotnost živega epskega pesništva (tako so prav dvočlenske zloženke značilne za epiteta v germanskem pesniškem jeziku, primera iz grščine bi bila *ῥοδοδάκτυλος* 'z rožnatimi prsti', *ἀργυρότοξος* 'ki ga zaznamuje srebrni lok').⁴

b) Na italskem območju je izginil sistem dvočlenskih osebnih imen na italskem območju, nadomestilo ga je etruščansko tričlensko poimenovanje (indoevropska osebna imena iz bogate tradicije junaških pesmi so bila večinoma dvočlenske zloženke, prim. ide. **H₁wesu-k^hlewes-* 'ki ima premoženje za slavo' > ilirsko-liburnijsko osebno ime *Vescleves*, gr. *Εὐκλήης*).

Kljub temu so nastajale v tej predknjiževni dobi tudi nove tvorbe, predvsem v visokem sakralnem jeziku za obredne izraze, a tudi izraze za poimenovanje krajev in praznikov, ki so bili doma v ljudskem jeziku; glede na tip so to izpeljanke iz zložene osnove na *-ium*, npr.:

armilustrium 'praznik posvetitve orožja' (Varro ling., Paul. Fest., CIL I² večkrat; prim. tudi *tubi-/tubulustrium* 'praznik posvetitve trobent'; Varro ling., napisi)

fordicidia n.pl. 'žrtvovanje krave' (Varro ling., napisi večkrat)

lectisternium 'božja pojedina' (od Liv.; Paul. Fest.; prim. *sellisternium* 'isto', Tac., napisi, Paul. Fest.).

pop(u)lifugia n.Pl. 'praznik v čast pobega ljudstva, da so se rešili pred Latinci (Varro ling., napisi; prim. *regifugium* 'praznik v spomin na izgon krajev', Paul. Fest.)

⁴ O slogovnih vprašanjih gl. Meyer 1923 *passim*; za latinščino Puccioni 1944:371ss; o predzgodovini in zgodovini indoevropskih imenskih zloženek prim. Lindner 2002a:263ss.

Caelimontium 'del Rima, ki vključuje grič Celij'

Septimontium 'področje rimskih sedmih gričev' (od Varro ling.; verjetno staro ime Rima kot 'mesta sedmih gričev'; a prim. tudi pisavo *saep-timontium*)

Septizonium 'stavba v Rimu' (Svet.; verjetno star topografski pojem za Rim)

Menim, da kažeta na bolj sproščeno dejavnost pri zlaganju tudi izraza *Argiletum* (*Argique letum*; v resnici *argill-etum*) in *Capit-olium* (Arnob. *ex Oli capite*), ki se ju razlaga kot ljudski etimologiji, pa tudi opozorila v Appendix Probi, da se namesto normativno »pravilnih« sklopov *aquae(-)ductus* in *terrae(-)motus* dobita v ljudskem jeziku tudi *aquiductus* und *terrimotium* (prim.. Prob. *app. gramm.* IV, 197f GL Keil); na to kaže tudi Plin. *nat.* 8, 29 »*sanguisugam*« *vulgo coepisse appellari adverte*.

Moja poglobljena teza za zgodovino latinskih zložen se potemtakem glasi: obstajati je moral živ »podvodni tok«, na katerega se da sklepati samo še posredno. Ta tok je v latinščini ohranjal načelno zmožnost zlaganja. Samo tako se mi zdi možno, da so se lahko v poznejši dobi v latinščino ne samo marginalno, ampak tudi stalno in produktivno - vsaj na določenih slogovnih ravneh - integrirale nove skovanke, zlasti v grškem duhu. Jezik, v katerem se zmožnost za določen besedotvorni postopek popolnoma izgubi, tega ne more vzpostaviti nazaj niti po tujih zgledih; če bi bilo tako, bi ostalo pri posamičnih, obrobni primerih. Da je bil ta ljudski »podvodni tok« pomemben za širitev besedotvorne vrste, je sicer ugotovil tudi že Wilhelm Schulze v nekem *obiter dictum*: »Puto poetas hanc licentiam [*scil.* naklonjenost starolatinskega pesništva zlaganju] ut alia sibi ex uulgari sermone assumpsisse cui re vera attribuenda est.« (navedeno po Cooper 1895:299f).

2. 2. Književna doba in prevodne zloženke

Stojimo na pragu književnega ustvarjanja v latinščini, nekako sredi 3. st. pr. Kr. Na začetku književne predaje se je torej začel ponovni razcvet latinskih zložen. Kako je prišlo do tega? Rimska književnost je bila - če izvezemo nekaj malega zvrsti, npr. satiro ter atelano in ljudsko burko, ki prihajata bolj z etruščanskega področja - podvržena grškim zgledom, predvsem v območju dramskega pesništva (klasična trojica Ajshil, Sofokles, Evripid v tragediji, Aristofan in Menander v žanru komedije, a tudi drugi, predvsem helenistični pesniki) in v epskem pesništvu (tukaj predvsem Homer z aleksandrinskimi nasledniki). Domala konstitutivna značilnost grškega pesniškega jezika, celo grščine nasploh, pa so bile večinoma dvodelne zloženke; posebna želja pionirjev rimske književnosti je bila pridobiti te

zloženke za latinščino - ali bolje, za pesniški jezik. Trudili so se, da bi grško predlogo podali s svojimi, t. j. latinskimi leksikalnimi sredstvi.⁵

Tako sta, čeprav še precej obojavljivo, ravnala Livij Andronik in Najvij: *arquitenens* (ta tip seveda ni grški in spada v sakralni jezik, prim. Lindner 2002:53 in nasl.), *bicorpor*, *frondifer*, *thyrsiger*. Obilnejše je gradivo že na začetku 2. st., zlasti pri arhegetu rimskega pesniškega jezika, Eniju, pa tudi s Plavtom, Pakuvijem in poznejšimi pesniki, npr. tako markantne tvorbe kot pri Eniju *altisonus*, *altitonans*, *altivolans*, *bellicrepa*, *bellipotens*, *sapientipotens*, *saxifragus*, *suaviloquus*; pri Pakuviju: *flexanimus*, *incurvicervicus*, *repandirostrus*, pri Plavtu: *damni(-)cupidus*, *munerigerulus*, *stultiloquentia*, *suavisaviatio*, *turpilucricupidus* (spontana tvorba iz sintagme *turpis lucri cupidus*), *verbi(-)velitatio*.

Ko je tako na podlagi podedovanih možnosti in delovanja grških zgledov nastal »arhileksem« (npr. za zloženke na *-fer-*. *frondifer*, *-ger*: *armiger*, *thyrsiger*, particip kot drugi člen: *arquitenens*, *bellipotens* etc., *-ficus/-fico*: *maleficus*, *aedifico* itd.), je lahko vsakokratni tip zloženke preko analogije - takrat seveda tudi brez grškega zgleda ali skupaj z grško predlogo - postal produktiven. Pri tem je treba upoštevati tudi, da je moč večino teh drugih členov (*-fer*, *-ger*, *-fīco*, *-tonus*, *-volus*, *-cola*, *-gena* itd.) razumeti tudi kot pripone za izpeljavo in lahko s tem dobijo vsaj sufiksoiden značaj.

Ta ustvarjalni odnos starolatinskih pesnikov do jezika je deloval še vse do predklasične dobe. Precejšen del novotvorb, a tudi sprotne zloženke so prispevali pesnik Lajvij (ki je pri tem načelu skoraj prekoračil pravo mero; skrajni primeri: *dulcioreloquus*, *subductisupercilicarptor*, *scytalosagittipelliger*), Cicero zlasti v svojih pesniških delih (predvsem v *Aratea*), Lukrecij in Katul (zlasti. *carmina* 63 in 64), pa tudi Varon v Menipejskih satirah (npr. *ardifetus*, [‡]*margariticandicans*).⁶

V teku doktrinarno analogističnega jezikovnega normiranja v avgustejski klasiki (prim. Cezarjev izrek o neologizmih v *De analogia*, *Caes. anal. frg.*: *habe semper in memoria et in pectore, ut tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum* »vedno imej v mislih in v srcu, da se ogiblješ novih in nenavadnih besed kakor čeri«), ko je prišlo do odločnega odpora proti nenadzorovani rasti v jeziku, so se seveda lahko obdržali samo že uveljavljeni tipi, in še med njimi samo tisti, pri katerih je bila druga sestavi-

⁵ Za naslednje izvajanje prim. predvsem Panagl 1986:574ss in Lindner 1999:207ss. – Da je bil seveda v tej prevodni oz. »kvaziprevodni« književnosti (torej predvsem posnetki grških dram) nadvse pomemben grški kontekst, kaže ogromna množica takih skovank pri Plavtu, v razmerju do števila ohranjenih fragmentov tudi pri Eniju, Pakuviju in Akciju. Natančne metodične smernice za ugotavljanje povezave »književni genos : število prevodnih zloženek« kot tudi podrobne študije o produktivnosti izposojenih tvorb v različnih jezikovnih obdobjih je izdelal Panagl v svojem članku o izražanju grških zložen v latinski prevodni književnosti (*op. cit.*).

⁶ Izčrpní seznamí so na voljo v Lindner 2002:263ss.

na zloženske že sufiksoidnega značaja (zgoraj omenjene tvorbe na *-fer*, *-ger*, *-fic*⁷). Zgovorno je dejstvo, da pri Horaciju in Tibulu skoraj ne najdemo nobenih novotvorb, tudi pri Vergiliju izraziteje samo v *Eneidi*, a še tam bolj kot nekakšen *hommage* svojemu vzorniku Eniju. Skratka: naklonjenost zloženkam, ki so se prej obilno bohotile, so obuzdali, izkoreninili so predvsem eksperimentalne tipe (kot *incurvicervicus*, *repandirostrus*, *dulcioreloquus* ali *margariticandicans*).

S poznim klasikom Ovidijem se tvornost pri zlaganju znova razcveti - seveda v okviru kodificiranih paradigem pesniškega jezika (*-fer*, *-ger*, *-cola*, *-gena*, *-comus*, *-color*, *-sonus* etc.); njegovemu slogovnemu zgledu sledi večina epikov srebrne latinete (Lukan ima vendarle *harenivagus*).⁷ Ker pa se v tej dobi nekdanje striktno ločevanje med pesništvom in prozo, torej tudi med pesniškim in proznim jezikom, postopoma opušča in ga nadomešča bolj manirističen jezikovni slog, prodirajo predvsem zloženske, značilne za določeno književno zvrst, vse bolj v prozo. Tudi strokovni jezik s svojimi vse večjimi onomasiološkimi potrebami si z zlaganjem pomaga pri tvorjenju novih besed (že pri Varonu in Vitruviju, pozneje predvsem pri Pliniju v *Naturalis historia*). Nekako od prve polovice 2. stoletja po Kr. je svoje prispevalo tudi vračanje k stari latinščini; arhaisti kot Apulej ali Gelij nam ohranjajo starolatinsko gradivo in sami s številnimi novimi skovankami bogatijo besedišče. Ta tendenca se še krepi v slogovno neenotni pozni latinščini. Tu se kaže neznanska produktivnost ohranjenih tipov kot tudi novih, spontanih skovank po grškem zgledu ali brez njega, npr.:

poklasične in poznolatinske skovanke (tudi iz cerkvene književnosti): Apul. *benesuadus*, *candificus*, *dulciloquus*, *expergificus*, *fatiloquium*, *funerepus*, *honoripeta*, *horricomis*, *illutibarbus*, *multiscius*, *nega(n)tinummius*, *nidificium*, *octangulus*; Gell. *algificus*, *calorificus*, *frigorificus*, *ieiunidicus*; CIL 4, 7963 [Pompeji]: *ululitremulus*; splat. *alienigenus*, *pusillanimus*, *pravicornidius*, *horripilatio*, *vivicomburium*; Mart. Cap. *astrificus*, *astriloquus*, *astrilucus*, *astrisonus*, *doctificus*, *ignivagus*, *multividus*, *noctividus*; Tert. *angelifico*, *castifico*, *concorporificatus*, *humilifico*, *iustifico*, *lucrifico*, *mortifico*, *naturificatus*, *nullifico*, *(re)vivifico*, *sanctifico*.

V tej zvezi se zdi umestno upoštevati tudi glosno gradivo ter Festove in Pavlove izvlečke, saj lahko iz njih izfiltriramo še pomembne posamične primere za starejša obdobja, poleg tega je tukaj večinoma neposredno naveden grški zgled (samo v glosah so, pogosto kot *hapax*, navedeni npr. *acupes* 'hitronog', *aequigenus* 'dvojček', *aerifex* po *artifex* itd.). A tudi v latiniteti po koncu antike niso bile novotvorbe nič nenavadnega. Prav nasprot-

⁷ Prim. Lukan 9,940s: *bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta / vidit harenivagum surgens fugiensque Catonem* 'dva meseca je gledala Fojbe (t. j. luna) vzpon in propad Katona potujočega po puščavi', hapaks. Lukanova spontana tvorba npr. po *montivagus*, *nemorivagus*; v marsikaterem rokopisu se piše tudi *arenivagus*.

no: dobijo se v znatnem številu, npr.. pri Theodulfu iz Orléansa: *artipotens*, *celsitonans*, *cunctipater*, *laborifluus*, *querelifer* in pri Radulfu Cadomenskem (Raoul de Caen): *aetheritangus*, *hastitenens*, *herbilegus*, *octimensis*.

3. Leksikografska vprašanja in problemi

Moj leksikon latinskih zložen (Lindner 1996) je doslej filološko obdelal gradivo pesniškega jezika od stare do srebrne latinščine, kar se tiče gradiva, je zajeta vsa latiniteta, ki jo upošteva *Thesaurus*. Čaka nas še filološka integracija strokovne in literarne proze, pa tudi celotne pozne latinščine. Za morebitno drugo izdajo si predstavljam besednozgodovinsko-etimološki slovar latinskih zložen, ki bi zanesljivo in izčrpno predstavil antično latinščino in vseboval reprezentativen izbor poantičnih in sodobnih zložen; zdi se mi, da bi bila praktična in smiselna izdaja v elektronski obliki (recimo na zgoščenki ali v Internetu).

Kljub omenjenim omejitvam gre izdani glosar (Lindner 1996) včasih tudi čez material, ki ga - poleg tega ne v čisto kronološki ureditvi - vsebuje *Thesaurus*, tako da je več kot samo vsota vseh uporabljenih slovarjev. Zložen v tolikšnem številu, kot so obravnavane oz. zabeležene tam, ne nudi noben latinski slovar.

Gesla so razporejena po abecednem redu, posebna znamenja omogočajo takojšnjo uvrstitev glede na čas ali posebnost v predaji. Primeri so najprej razvrščeni strogo kronološko, pri čemer se upoštevajo predajne poti, prevzemi in vplivi; *Thesaurus* take linearne oblike ne daje, ker je geslo razcepljeno po pomenih. Zlasti pomembna se mi zdi tudi zgodovina predaje in tekstna kritika gesel, ki v *ThLL* ni izvedena tako, kot bi si želeli; veliko zložen so z emendacijo in konjekturo znova vzpostavili šele humanistični in poznejši izdajatelji, kot v naslednjih primerih:

zloženske, ki temeljijo na konjunkturah (*a*-): *absinthifer*, *acricrepans*, *aericropans*, *agilipennis*, *altispex*, *amnipotens*, *anguivillosus*, *aquipotens*, *arbuticola*, *argutilinguis*, *aurivomus*. - Katul 63: (*h*)*ederiger*, *properipes*. - Besedne prikazni [*voces nihili*]: **arquipollens* (LEW, s.v. *arcus*, für Val. Fl.), tiskarska napaka za Val. Fl. 5, 17: *arcipotens adverte*, *precor*, *nunc denique Apollo*, Hapaks - *officiperda* m. (Gloss.) za *officiperdus* 'kdor s hudim vrača usluge' - Skrajni primer za *libido coniectandi* kaže mesto pri Properciju (2, 5, 28): *Cynthia forma potens*, *Cynthia verba levis* 'Cintija, mogočna v lepoti, Cintija, nezanesljiva v besedah': Na podlagi predpostavljene *parallelismus membrorum* je Scaliger tukaj drzno popravil v *Cynthia formipotens*, *Cynthia verbilevis*; *formipotens* in *verbilevis* sta sicer besedni prikazni oz. novoveški konjekturi, a ju vendarle najdemo še pri Forcel-

liniju, s.vv., zato se morata z ustrezno razlago pojaviti tudi v sodobnem slovarju zloženk.

Za konec naj tri mesta (Katulove tvorjenke *erifuga*, *hederiger* und *properipes* - vse tri so *hapax*) kot zgled ponazorijo leksikografski postopek (iz Lindner 1996, s.vv.):

erifuga 'qui erum fugit': Katul 63, 50s: *patria o mea genetrix, / ego quam miser relinquens, dominos ut erifugae / famuli solent* 'o domovina, ki si me rodila, ki te nesrečnež zapuščam kakor ubežni sužnji, ki bežijo pred gospodarjem', hapaks. | E. Oblika (*h*)*erifuga(e)* (U U U x), ki se brez težav prilega v kadenco galijamba (analogno po *transfuga* itd.), obširneje izpričanega samo pri Katulu, 63, je morala ostati spontana Katulova tvorba, ker ni primerna za heksameter.

♣ (*h*)*ederiger* 'ki nosi bršljan': Katul 63, 23: *ubi capita Maenades vi iaciunt (h)ederigerae* [*ei derigere* codd.; cj. *ederigerae* Calphurnius (1481)] 'kjer z bršljanom okrašene Menade z vso silo stresajo glavo', hapaks | E. Hapaks (*h*)*ederiger* se je zdel srednjeveškimi prepisovalcem tako ne navaden, da so iz njega na silo naredili pravopisno bolj domačo zvezo *ei derigere*, ki pa se je skladijsko ne da upravičiti. Šele humanist Calphurnius je z veliko verjetnostjo vzpostavil nazaj prvotno obliko, ko je *ei derigere* popravil v *ederigerae*; prav *carm.* 63 je polna novotvorjenih zloženk predvsem v galijambski kadenci, ki jo je treba napolniti s kračnimi (prim. 34: *properipedem*, 41 *sonipedibus*, 51 *erifugae*, 72 *memorivagus*); gr. zgled: *κισσοφόρος* [Pi.]; o tem prim. Kroll 1923:133s.

(♣) *properipes* 's hitečo nogo': Katul 63, 34: *rapidae ducem sequuntur Gal-lae properipedem* [*propere pedem* codd., *properipedem* corr. Venator, edd.] 'hitri Gali sledijo hitečemu vodji'. Hapaks | E. Zloženska, ki so jo srednjeveški prepisovalci očitno razumeli narobe in jo zato razvezali v -skladijsko nesmiselno -junkturo, je Katulova spontana tvorba v petzložni galijambski kadenci, prim. komentar k *erifuga*. Kot vzporedno tvorbo prim. *celeripes*. O razlagi zloženske (upravičeno raje prid. namesto glag. prvi člen) gl. Bork 1990:189s.

BIBLIOGRAFIJA

Bader 1962 = BADER, F.: *La formation des composés nominaux du latin*. (Annales Littéraires de l'Université de Besançon 46). Paris 1962.

- Benedetti 1988 = BENEDETTI, M.: *I composti radicali latini. Esame storico e comparativo*. (Orientamenti linguistici 22). Pisa 1988.
- Bork 1990 = BORK, H. D.: *Die lateinisch-romanischen Zusammensetzungen Nomen + Verb und der Ursprung der romanischen Verb-Ergänzung-Komposita*. (Rheinische Beiträge zur lateinisch-romanischen Wortbildungslehre 3). Bonn 1990.
- Brugmann 1906 = BRUGMANN, K.: *Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre nebst Lehre vom Gebrauch der Wortformen der indogermanischen Sprachen*. (Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, 2. Bd., 1. Teil: *Zusammensetzung [Komposita], Nominalstämme*). Straßburg ²1906 (zweite Bearbeitung).
- Cooper 1895 = COOPER, F. T.: *Word Formation in the Roman Sermo Plebeius. An Historical Study of the Development of Vocabulary in Vulgar and Late Latin, with Special Reference to the Romance Languages*. New York 1895 (Diss. N.Y.) (Nd. Hildesheim 1975).
- Forcellini (s.v.) = FORCELLINI, E.: *Totius Latinitatis Lexicon*, 6 Bde. (hg. von de Vit et al.). Prato 1864–1887 (= erweiterter Nd. von ¹1771).
- Fruyt 2002 = FRUYT, M.: *Constraints and productivity in Latin Nominal Compounding*, v: CLACKSON, J. / MEISSNER, T. (Hrsg.): *Nominal Composition in Indo-European Languages*. Part 2 (= *Transactions of the Philological Society* 100/3 [2002]), 259–288.
- Kroll 1923 = KROLL, W. (Hrsg.): *C. Valerius Catullus*. Leipzig/Berlin 1923.
- Leumann 1959 = LEUMANN, M.: *Kleine Schriften*. Zürich/Stuttgart 1959.
- Leumann 1977 = LEUMANN, M.: *Lateinische Laut- und Formenlehre*. Bd. 1 der *Lateinischen Grammatik* von Leumann/Hofmann/Szantyr (HdA 2.2.1.). München 1977.
- LEW = WALDE, A. / HOFMANN, J. B.: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. 3 Bde. Heidelberg ⁵1982.
- Lindner 1996 = LINDNER, Th.: *Lateinische Komposita. Ein Glossar, vornehmlich zum Wortschatz der Dichtersprache*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Bd. 89). Innsbruck 1996.
- Lindner 1999 = LINDNER, Th.: *Zur Geschichte der lateinischen Nominalkomposition*, v: ANREITER, P./ JEREM, E. (Hrsg.): *Studia Celtica et Indogermanica. Festschrift für Wolfgang Meid*. (Archaeolingua, Bd. 10). Budapest 1999, 205–211.
- Lindner 2002 = LINDNER, Th.: *Lateinische Komposita. Morphologische, historische und lexikalische Studien*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Bd. 105). Innsbruck 2002.
- Lindner 2002a = LINDNER, Th.: *Nominalkomposition und Syntax im Indogermanischen*, v: HETTRICH, H. (Hrsg.): *Indogermanische Syntax. Fragen und Perspektiven*. Wiesbaden 2002, 263–279.

- Lißner 1855 = LISSNER, J.: *Die lateinischen Composita*. (Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Eger). Eger 1855.
- Meyer 1923 = MEYER, G.: *Die stilistische Verwendung der Nominalkomposition im Griechischen. Ein Beitrag zur Geschichte der ΔΙΠΛΑ ΟΝΟΜΑΤΑ*. Leipzig 1923.
- Nadjo 1989 = NADJO, L.: *Remarques sur la composition nominale en latin*, v: CALBOLI, G. (Hrsg.): *Subordination and other topics in Latin* (SLCS 17). Amsterdam/Philadelphia 1989, 655–680.
- Oniga 1988 = ONIGA, R.: *I composti nominali latini. Una morfologia generativa*. (Testi e manuali 29). Bologna 1988.
- Oniga 2002 = ONIGA, R.: *La formazione delle parole per composizione in latino*, v: *Paideia* 57 (2002), 340–361.
- Panagl 1986 = PANAGL, O.: *Die Wiedergabe griechischer Komposita in der lateinischen Übersetzungsliteratur*, v: ETTER, A. (Hrsg.): *o-o-pe-ro-si*. (FS Risch), Berlin/New York 1986, 574–582.
- Puccioni 1944 = PUCCIONI, G.: *L'uso stilistico dei composti nominali latini*, v: *Atti della Reale Accademia d'Italia*. (Memorie della classe di scienze morali e storiche 7.4), Rom 1944, 371–481.
- Strunk 1994 = STRUNK, K.: *Lateinisch sacerdos und damit verglichene Komposita*, v: *Glotta* 72 (1994 [1995]), 222–234.

Aspekte der lateinischen Kompositaforschung Zusammenfassung

Der vorliegende Aufsatz zeichnet die Geschichte der lateinischen Nominalkomposition nach. Ausgehend vom bereits in die Antike zurückreichenden Vorurteil, die lateinischen Zusammensetzungen würden eine geringe Produktivität aufweisen, soll gezeigt werden, daß im Laufe der gesamten lateinischen Sprachgeschichte, vom Altlatein bis zur spätantiken Latinität und darüber hinaus, die Komposita in ständiger Wechselwirkung mit griechischen Vorbildern epochen- und genrespezifisch eine durchaus fruchtbare und produktive Wortklasse gewesen sind. Der Überblick reicht von Livius Andronicus bis zu spät- und mittellateinischen Autoren und wird mit zahlreichen Beispielen illustriert. In einem Schlußkapitel werden lexikographische Probleme besprochen.

Naslov:

Thomas Lindner

Univerza Salzburg

Oddelek za jezikoslovje

e-mail: thomas.lindner@sbg.ac.at